

Wiesław Maciuszczak

Towarzystwo Ziemi Głogowskiej / Stowarzyszenie „Pamięć i Dialog”

Kariera Franciszka Nowaka (1920–1993). Od ślusarza do ambasadora. Zarys biografii prezydenta Legnicy z lat 1948–1949

Słowa kluczowe: prezydent Legnicy, przewodniczący Powiatowej Rady Narodowej w Głogowie, ambasador, Gabinet Przewodniczącego Rady Państwa

Keywords: Mayor of Legnica, first Chairman of the County National Council in Głogów, ambassador, Cabinet of the State Council's Chairman

Druga wojna światowa głęboko przeobraziła polskie społeczeństwo, jego świadomość i tożsamość. Wyniszczenie oraz ucieczka i emigracja inteligencji w trakcie II wojny światowej otworzyły nowe możliwości tym, którzy przeżyli. Otrzymali oni szansę awansu społecznego, pod warunkiem że chcieli związać się z systemem tworzonym przez partię głoszącą idee do niedawna obce społeczeństwu polskiemu.

W artykule zamierzam pokazać drogę małomiasteczkowego przedstawiciela środowiska robotniczego, który awansując w strukturach formującego się systemu zarządzania nowo powstającego państwa stał się jednym z trybików w maszynie zarządzania komunistycznym tworem, a potem raptownie zaginął.

Jak zauważa Marcin Kula, państwo polskie wtedy:

w znacznym stopniu było rządzone siłami funkcjonariuszy partyjnych, policjantów i oficerów pochodzenia bardzo demokratycznego. Zwłaszcza środowiska chłopskie i małomiasteczkowe dostarczyły liczącej się części komunistycznej kadry (...) Nowo objęte stanowiska mogły przerastać ludzi, którzy świeżo przeżyli awans społeczny. Mogło to powodować u nich trudności psychiczne, mogło też czynić ich niebezpiecznymi – albo jedno i drugie. Nieraz wnosili oni do polityki swój dotychczasowy system wartości¹.

---

¹ M. Kula, *Buława w plecaku? Uwagi o awansie społecznym w dziejach*, „Kultura i Społeczeństwo” 2014, nr 4, s. 22–24.

Powojenny awans społeczny był już badany i opisywany². Podstawę źródłową stanowią materiały archiwalne zachowane w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Państwowym we Wrocławiu Oddział w Legnicy, Archiwum Państwowym w Szczecinie, Archiwum Państwowym w Zielonej Górze i Archiwum Państwowym w Lesznie.

W trakcie kwerendy wystąpiło wiele trudności, ale też pozytywnych rozczarowań. Podstawową trudność stanowiła popularność imienia i nazwiska Franciszek Nowak. Na przykład w opracowywanym przez Instytut Pamięci Narodowej internetowym katalogu osób pełniących funkcje publiczne i w katalogu kierowniczych stanowisk partyjnych i państwowych PRL jest dwudziestu czterech Franciszków Nowaków, w tym dwóch urodzonych w 1920 r. i jedna Franciszka. Nie ma tam poszukiwanego Franciszka Nowaka, s. Marii, ur. 20 stycznia 1920 r.³ A zgodnie z przyjętym przez IPN kluczem, powinien się tam znaleźć chociażby jako członek egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Szczecinie, czy Komitetu Powiatowego PZPR w Głogowie i Legnicy. Nie trafił również do spisu Tadeusza Mołdawy⁴. Jego nazwisko jest natomiast w wydany w 2022 r. „Informatorze historycznym”⁵. Tylko dzięki życzliwości dr. Pawła Ceranki otrzymałem dostęp do podstawowych dokumentów biograficznych z archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, które jest w trakcie przekazywania do IPN. Cennych informacji dostarczyła takżeteczka osobowa Nowaka przechowywana w Archiwum Państwowym we Wrocławiu Oddział w Legnicy.

Partyjny życiorys F. Nowaka ilustrują dokumenty z Centralnej Kartoteki KC PZPR⁶, które zawierają akta wytworzone od drugiej połowy lat 40. XX w.

² M. Szcześniak, *Poruszeni. Awans i emocje w socjalistycznej Polsce*, Warszawa 2023, <https://histmag.org/Magda-Szczesniak-Poruszeni-Awans-i-emocje-w-socjalistycznej-Polsce-recenzja-i-ocena-26202> [dostęp: 2 XII 2024]; R. Dyoniziak, *Awans społeczny a sukces lub zawodu życiowego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1968, nr 30, s. 254–255.

³ <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/szukaj/?LastName=Nowak&catalog=&page=2> [dostęp: 15 V 2024].

⁴ T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944–1991*, Warszawa 1991. Tu być może stanowiska zastępcy szefa Kancelarii Rady Państwa, czy ambasadora nie kwalifikowały naszego bohatera do prezentacji.

⁵ A. Kochoński, *Polska 1944–1991. Informator historyczny. Struktury i ludzie*, cz. 1, Warszawa 2022, s. 144–145, 328, 575.

⁶ Archiwum Akt Nowych w Warszawie [dalej: AAN], Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Komitet Centralny w Warszawie 1948–1990 [dalej: KC PZPR], sygn. CK XX/18.833. Teczkę otwiera „Notatka o miejscu pracy”, sporządzona jednolitym charakterem pisma prawdopodobnie na „zamknięcie”, z ostatnim dokumentem z 22 stycznia 1974 r. – „odwołany ze stanowiska – rotacja”. Natomiast faktycznie otwiera ją „Karta zastępcza Akt Personalnych tow. Nowak Franciszek”, do której wpisywano nazwiska urzędników partyjnych, rzadko nazwę komórki, daty wypożyczenia i zwrotu akt. Na przestrzeni dwudziestu pięciu lat akta były wypożyczane od 13 maja 1949 r. do 16 października 1974 r. osiemnaście razy. Przy ostatnim wypożyczeniu, już po powrocie z Ułan Bator, nie wpisano daty zwrotu, ale ponieważ teczka się zachowała, więc powróciły.

do 1974 r. Nie ma w niej jednak opinii Podstawowej Organizacji Partyjnej w Ułan Bator wystawionej na koniec kadencji i przekazanej bezpośrednio do kierownika Wydziału Zagranicznego KC PZPR, Ryszarda Frelka. Brak kolejnych dokumentów z drogi partyjnej członka PZPR, pracownika instytucji centralnej do 1980 r., beneficjenta systemu nomenklatury, może świadczyć, że z niego wypadł.

Niedostępne są dokumenty personalne i księgowo Ministerstwa Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska, w którym Nowak miał pracować od 1975 r. (po odejściu z MSZ). Niestety, nie udało się dotrzeć do rodziny F. Nowaka.

Na przedmieściu

Franciszek Nowak urodził się w Grzybowie, w powiecie leszczyńskim, województwie poznańskim, 24 stycznia 1920 r. jako syn Franciszka⁷ i Marii⁸. Wieś znajdowała się wtedy na przedmieściach Leszna⁹, obecnie wchodzi w jego skład. Jak wynika z życiorysu Nowaka, jego rodzina w poszukiwaniu pracy przeprowadziła się do miasta, a on sam skończył tamtejszą szkołę powszechną. Wychowywał go ojczym Piotr Cholewa, robotnik rolny, który zmarł w 1950 r. W wydanym w 1930 r. spisie mieszkańców, Piotr Cholewa oraz Marjanna Cholewa (jego matka?) wymienieni są jako mieszkańcy ul. Kościańskiej 36¹⁰. Baraki miejskie, w których mieszkali, znajdowały się przy nieistniejącej już ulicy (obecnie to okolice stadionu i mini-ZOO)¹¹.

Po ukończeniu szkoły powszechnej Nowak wykonywał „różne prace dorywcze”¹². Od 1937 r. do końca wojny pracował w warsztacie ślusarskim Jana Sztuła w Lesznie¹³, który mieszkał przy ul. Wolności 10¹⁴. Został przyjęty tam na naukę

⁷ Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie [dalej: AMSZ], Ankieta personalna, 10 III 1970 r., b.p. To jedyny dokument, w którym podał imię ojca, a w załączonym do tej ankiety własnoręcznie napisanym życiorysie podał imiona obojga rodziców. Natomiast w ankiecie z 19 X 1949 r., wypełnionej w Szkole Partyjnej zapisał, że był dzieckiem nieślubnym. AAN, KC PZPR, sygn. CK XX/18.833, Ankieta dla aktywu partyjnego, k. 9.

⁸ *Ibidem*, w ankiecie personalnej nie wymienia imienia matki, które podaje w załączonym własnoręcznie napisanym życiorysie jako Marianna, w kolejnych – Maria.

⁹ S. Sierpowski, M. Komolka, *Leszno. Zarys dziejów*, Poznań 1987; B. Świdorski, *Ilustrowany opis Leszna i ziemi leszczyńskiej*, Leszno 1997.

¹⁰ *Księga adresowa miasta Leszno*, Leszno 1930, s. 16.

¹¹ Informacje uzyskane w Muzeum Okręgowym w Lesznie.

¹² AMSZ, Ankieta personalna, 10 III 1970 r., b.p.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Księga adresowa miasta Leszno...*, s. 129.

zawodu. Obok zajęć praktycznych uczęszczał przez trzy lata do „Dokształcającej Szkoły Zawodowej”¹⁵. Jako uczeń w latach 1938–1939 należał do Związku Terminatorów, a od 1939 r. do Związku Młodzieży Pracującej „Jedność”¹⁶. I zapewne tu poczuł potrzebę dalszego rozwijania swojej działalności społecznej i organizacyjnej. W środowisku ZMP „Jedność” należał bowiem do skrzydła lewicującego¹⁷.

Doświadczenie nabyte we wspomnianych organizacjach, a szczególnie w „Jedności”, musiało mieć wpływ na jego dalszą działalność polityczną. W 1945 r. zaangażował się w kształtowanie nowej rzeczywistości, wstępując do Związku Walki Młodych (ZWM) oraz Polskiej Partii Robotniczej (PPR)¹⁸. ZWM uczestniczyło w tworzeniu i obronie systemu „władzy ludowej”¹⁹. W Lesznie koło ZWM formalnie powstało z inicjatywy miejscowej PPR już 1 marca 1945 r. na zebraniu, w którym uczestniczyło około 35 osób. Jak zaznaczono w informacji i wniosku do starosty, ZWM „ma za zadanie wychowanie kulturalne i sportowe w duchu demokratycznym. Związek jest czysto bezpartyjnym i zrzesza młodzież w wieku od 16 do 25 lat. (...) Związek cieszy się opieką władz rządowych”²⁰. Pierwszym przewodniczącym (a właściwie sekretarzem tymczasowym) koła ZWM został wtedy Piotr Glapiak²¹, ale już od 15 kwietnia 1945 r.

¹⁵ AAN, KC PZPR, sygn. CK XX/18.833, Ankieta złożona w Komitecie Powiatowym PPR w Głogowie, b.d., k. 7.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Organizacja młodzieżowa działająca w latach 1922–1939 w zachodnich i centralnych województwach II Rzeczypospolitej. Stała na stanowisku umiarkowanego solidaryzmu klasowego i narodowego. Atakowana przez narodowców i klerykałów za rzekome idee komunistyczne. Wyróżniała się spośród organizacji obozu politycznego skupionego wokół Stronnictwa Pracy. Zob. Z. Kaczmarek, *Związek Młodzieży Pracującej „Jedność” w Wielkopolsce w latach 1926–1933*, Warszawa 1983; W. Janowski, *Wizja Polski Ludowej w deklaracji ideowej Związku Młodzieży Pracującej „Jedność” w 1937 r.*, „Rocznik Historyczny Ruchu Młodzieżowego” 1983, t. 1, s. 27–34; Z. Kaczmarek *Radykalne organizacje młodzieżowe w południowo-zachodniej Wielkopolsce (1926–1939)*, „Rocznik Leszczyński” 1987, t. 8, s. 123–145.

¹⁸ 15 IV 1945 r., natomiast „od grudnia 45 do lutego włącznie 46 r.” był członkiem egzekutywy KP PPR w Lesznie, zob. AAN, KC PZPR, sygn. CK XX/18.833, Ankieta złożona w KP PPR w Głogowie, b.d., k. 6.

¹⁹ C. Kozłowski, *Związek Walki Młodych (1943–1948)*, Warszawa 1978; M. Palczyński, *Związek Walki Młodych na Dolnym Śląsku. Próba polemiki z oficjalną propagandą*, <http://www.polska1918-89.pl/pdf/zwiazek-walki-mlodych-na-dolnym-slasku.-proba-polemiki-z-oficjalna-pro.4604.pdf> [dostęp: 2 VI 2024].

²⁰ Archiwum Państwowe w Lesznie, Starostwo Powiatowe w Lesznie 1945–1950, sygn. 63, Pismo przew. Glapiaka do Starostwa w Lesznie z 8 III 1945 r., k. 24.

²¹ Jak wynika z protokołu pierwszego zebrania odbytego 2 III 1945 r., wybrano zarząd tymczasowy, w skład którego weszli Piotr Glapiak – sekretarz i Dubisz, zastępca, zob. *ibidem*, Protokół z 1 III 1945 r., k. 18.

Nowak był „miejskim przewodniczącym” wspomnianego koła²². Do kwietnia 1946 r., pracował etatowo, pełniąc tę służbę²³. Jako funkcyjny w ZWM został członkiem egzekutywy KP PPR w Lesznie.

Sława Śląska. Kierownik ośrodka

Sława to miasteczko leżące na pograniczu z Wielkopolską. Niezniszczone przez wojnę stało się w 1945 r. ważnym ośrodkiem życia społecznego, politycznego i gospodarczego powiatu głogowskiego²⁴. Sława była jednym z miast dość rozległego powiatu głogowskiego. W jego skład „wchodzi 3 gminy miejskie i 9 wiejskich. Mieszka 46 660 osób, w tym 5876 w miastach, znajduje się 5514 gospodarstw rolnych” – napisał F. Nowak w sprawozdaniu rok później²⁵.

Już 9 września 1945 r. Nowak był inicjatorem powołania w tym mieście koła ZWM²⁶. Najprawdopodobniej z powodu niewielkiej odległości od Leszna otrzymał z Poznania i Warszawy zadanie utworzenia organizacji w powiecie głogowskim i rozpoznania możliwości rozwoju związku, a także wykorzystania potencjału turystycznego oraz sportowego miejscowości. Kolejne koło utworzył przy Starostwie Powiatowym w Głogowie, z siedzibą w Sławie i został jego przewodniczącym. Liczyło ono dwunastu członków. Warto nadmienić, że w maju 1946 r. w powiecie było około 200 członków ZWM, a pod koniec roku liczba ta zwiększyła się do 375 członków zrzeszonych w osiemnastu kołach²⁷.

Głogowski Związek Walki Młodych prowadził w powiecie różnorodną i bogatą działalność Zgodnie z programem Polskiej partii Robotniczej obok

²² W skład zarządu wchodził również: sekretarz – Henryka Pietrzyńska; skarbnik miejski i powiatowy – Marian Handke; referent sportowy – Józef Woźniak; gospodarz – Krystyna Golińska; referent PWiWF – plut. Edward Maksymowicz; przewodniczący powiatowy Józef Szykny, zob. *ibidem*, Skład zarządu, k. 64.

²³ 15 IV 1945 – 15 VIII 1945 przewodniczący ZM ZWM; 15 VIII 1945 – 30 IV 1946, przewodniczący ZP ZWM; AAN, KC PZPR, sygn. CK XX/18.833, Ankieta złożona w KP PPR w Głogowie, k. 6.

²⁴ *Sława, zarys dziejów*, red. W. Strzyżewski, Sława 2004; A. Pacyga, M. Sprungala, *Kronika Sławy i okolic*, b.m.w. 2012, <http://www.glogow.pl/okolice/podstrony/wschowski/slawa.htm> [dostęp: 2 VI 2024].

²⁵ Archiwum Państwowe w Zielonej Górze [dalej: APZG], Powiatowa Rada Narodowa i Wydział Powiatowy w Głogowie 1950–1975 [dalej: PRN w Głogowie], sygn. 464, Protokół nr 7 z 22 VIII 1947 r. Sprawozdanie, k. 94.

²⁶ A. Pacyga, M. Sprungala, *op. cit.*, s. 142, jak zauważają autorzy: „prawdopodobnie chodziło o ideologiczne wykazanie historycznej przynależności miasta do polskiego Śląska”.

²⁷ *Początki działalności organizacji młodzieżowych w powiecie głogowskim*, mps w posiadaniu autora, k. 1. Podobne dane można znaleźć w: M. Palczyński, *op. cit.*, s. 121, ilość członków: IV 1946 – 55; X 1946 – 200; IV 1947 – 1200; X 1947 – 1163; VI 1948 – 1155.

spraw ideowych podejmowano działalność w zakresie likwidacji śladów niemieczyny, zorganizowano młodzieżowy wyścig pracy oraz podejmowano działalność społeczno-oświatową²⁸.

Wspomniana aktywność została dostrzeżona na krajowym szczelbu organizacyjnym, gdyż w kwietniu 1946 r. Nowak został zatrudniony jako kierownik Centralnego Ośrodka Wyszkożenia w Sławie Śląskiej²⁹. Ośrodek powstał na terenie przedwojennej siedziby Marine Hitlerjugend³⁰. Nowak miał być zatrudniony na stanowisku kierownika od 15 kwietnia 1946 do 9 września 1946 r.³¹, czyli do chwili wyboru na stanowisko przewodniczącego Powiatowej Rady Narodowej (PRN). Inspirował i mobilizował wtedy młodzież do intensywnej pracy na rzecz odbudowy swojego miejsca zamieszkania. Na początku sierpnia 1946 r. „Związek Walki Młodych ze Sławy ofiarował 240–300 dniówek, które wykorzysta się na zreperowanie wyrw na Steinweg [ob. Kamienna Droga] na wyspie w Głogowie”³². Z Kroniki Sławy, którą prowadził kierownik miejscowej szkoły, L. Stępczak, wynika, że organizowane przez Ośrodek ZWM przedsięwzięcia i uroczystości cieszyły się zainteresowaniem lokalnych władz, które uczestniczyły w nich i zostały uwiecznione na okolicznościowych zdjęciach³³. W późniejszym okresie ośrodek został przekazany Lidze Obrony Kraju³⁴.

Głogów. Powiatowa Rada Narodowa

9 września 1946 r. odbyło się pierwsze posiedzenie Powiatowej Rady Narodowej w Głogowie³⁵. W jej skład wchodziło 55 radnych delegowanych przez partie

²⁸ *Początki działalności...*, k. 1.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ L. Stępczak, *Kronika Publicznej Szkoły Powszechnej w Sławie 1945–1947* (rkps, w posiadaniu rodziny, b.p.); A. Pacyga, M. Sprungala, *op. cit.*, s. 142, 145.

³¹ Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Legnicy [dalej: APL], Zarząd Miejski w Legnicy 1945–1950 [dalej: ZML], sygn. AO 4/385, Akta osobowe F. Nowak, Karta personalna, k. 4–5.

³² K. Gliński, *Kronika powiatu głogowskiego z roku 1946*, Głogów 1996.

³³ 27 III 1946 r. inauguracja młodzieżowego obozu szkoleniowego, zob. L. Stępczak, *op. cit.*; 11 VIII 1946 r. nastąpiło uroczyste otwarcie kursu instruktorów, zorganizowanego przez Zarząd Główny ZWM, zob. A. Malinowski, *Kronika Sławy. Materiały do historii miasta*, Głogów 1995, b.p.

³⁴ A. Pacyga, M. Sprungala, *op. cit.*, s. 145. Mieścił się tam kapitanat LOK, później opuszczony został wystawiony na sprzedaż, zob. <https://gazetalubuska.pl/przyszla-elita-rzeszy-podnosila-w-slawie-kwalifikacje/ar/7725039> [dostęp: 12 XI 2024].

³⁵ Prace nad powołaniem rad narodowych na Dolnym Śląsku prowadzono od początku 1946 r. 8 maja 1946 r. odbyła się pierwsza sesja Wojewódzkiej Rady Narodowej, która 12 lipca wydała

i organizacje społeczne. jednym z nich stał się działacz młodzieżowy ze Sławy. Podczas zebrania organizacyjnego obradującego w sali Domu Kultury i Sztuki w Głogowie (obecna Państwowa Szkoła Muzyczna, przy ul. Jedności Robotniczej) Nowak został wybrany na przewodniczącego PRN³⁶.

Wybory władz odbywały się według klucza partyjnego. Przewodniczącym miał zostać członek PPR, a wysunięta kandydatura Edwarda Podlasina okazała się pomyłką³⁷. Nowak dał się wtedy poznać jako energicznie i skutecznie zarządzający pracami rady i jej organów. Z lektury protokołów z sesji plenarnych wynika, że sprawnie i kompetentnie prowadził obrady, łagodził spory międzypartyjne i nie pozwalał na ich eskalację³⁸, co mogło wpłynąć na ugruntowanie jego osobistej pozycji. Być może wcześniej próbowano go dezawuować – był przecież młodym człowiekiem i dlatego na drugim posiedzeniu radny P. Bilski z PPS postawił nawet wniosek, by „przed uwzględnieniem w protokole nazwiska F. Nowaka umieszczano tytuł ob. Przewodniczący dla wyrażenia szacunku, jakim winno się otaczać przewodniczącego PRN, co Rada jednomyślnie akceptuje”³⁹.

Nowak zorganizował od września 1946 r. biuro, zatrudniając jako kierownika Mikołaja Irząbka, który stał się wsparciem administracyjnym. Pomocą na pewno była organizacyjna konferencja przewodniczących PRN we Wrocławiu 13–14 września, z której mógł wynieść wiele nauk. W dalszym ciągu trwała intensywna działalność organizacyjna, powstawały plany pracy⁴⁰. Ponieważ dla

---

okólnik oraz instrukcję w sprawie powoływania Powiatowych Rad Narodowych i odbycia pierwszych sesji plenarnych. W Głogowie prace organizacyjne podjęto na początku drugiej połowy roku. Zob.: J. Chutkowski, *Głogów w XX wieku*, Głogów 2004, s. 94–95; H. Szczegóło, *Powstanie Rad Narodowych na Ziemi Lubuskiej*, „Rocznik Lubuski” 1981, t. 11, s. 121.

³⁶ A. Malinowski, *Kronika Sławy. Materiały...*, b.p.

³⁷ „Po dość burzliwej dyskusji w wolnych wnioskach zmuszono przewodniczącego do zrzeczenia się godności, a następnie wykluczono go z Rady i przewodniczącym obrano ob. Nowaka Franciszka kierownika ośrodka sportowego Zw. Walki Młodych w Sławie (P.P.R.)”, por. K. Gliński, *Kronika*, 10 VIII 1946 r., b.p.; APZG, PRN, sygn. 464, Protokół nr 1 posiedzenia PRN, k. 4: „Ob. mgr. Sawczak wysunął kandydaturę ob. Nowaka na przewodniczącego Prezydium. Ob. Chominiec wysunął wniosek, czy głosowanie ma być jawne, czy tajne. Rada przyjęła jednomyślnie wniosek głosowania jawnego. Wniosek ob. mgr. Sawczaka poddał ob. Chominiec pod głosowanie i ob. Nowak jednomyślnie został wybrany przewodniczącym Prezydium. Ob. Chominiec oddaje przewodnictwo Rady nowo obranemu przewodniczącemu. Ob. przewodniczący Nowak w gorących słowach podziękował Radzie za wybór”.

³⁸ APZG, PRN w Głogowie, sygn. 464, protokół nr 5, 1946 r., k. 61–63.

³⁹ *Ibidem*, protokół nr 2 z 21 II 1947 r., k. 9.

⁴⁰ *Ibidem*, k. 43.

wielu zaangażowanych osób były to nowe obszary działalności, zachodziła też potrzeba dyscyplinowania radnych i urzędników⁴¹.

Zaczął się powoływanie Rad Narodowych i zarazem kucie w skale przesądów nowych haseł i pojęć. Trzeba było zaprawiać społeczeństwo do nowej formy rządzenia i utrwałać ją w nim. Trzeba było wyteżoną i ofiarną pracą zaskarbiać sobie jego zaufanie mimo wrogiej agitacji rozparcelowanych obszarników i różnych kapitalistycznych paniczów (...) Dziś społeczeństwo wie, że PRN to lokalny parlament uzależniający aparat administracyjny od kontroli szerokich mas⁴².

Przewodniczący PRN został również wybrany na delegata powiatu do WRN⁴³. Swoją aktywność wykazywał również w strukturach PPR. W 1947 r. został członkiem Wydziału Administracyjno-Samorządowego KW PPR we Wrocławiu i pełnił tę funkcję również po zjednoczeniu partii w KW PZPR⁴⁴. Może tu dał się też na tyle poznać, że można dopatrywać się wsparcia wydziału dla jego awansu.

W Głogowie był członkiem Koła Kulturalno-Oświatowego (KK-O), pierwszej lokalnej organizacji „pozarządowej”, jednak zajęcia związane z organizowaniem i prowadzeniem PRN, uniemożliwiały mu społeczne działanie w KK-O⁴⁵. Dzięki zaangażowaniu w rozwiązywanie wielu problemów miasta i powiatu zapadł w pamięć staroście Kazimierzowi Dobrzańskiemu, który postrzegał go jako szczególnie zainteresowanego służbą zdrowia⁴⁶.

Nowak był bardzo energiczny i by mógł docierać do zakątków bardzo rozległego powiatu⁴⁷ czy do Wrocławia, jego współpracownicy postarali się o środek

⁴¹ *Ibidem*, Zmiany w składzie personalnym rad narodowych. Protokoły z odpraw i narad. Sprawozdania z działalności rad narodowych i zarządów miejskich, k. 61.

⁴² *Ibidem*, Protokół nr 7 z 22 VIII 1947 r., k. 89.

⁴³ *Ibidem*, Protokół posiedzenia PRN nr 2 z 19 VIII 1946 r., k. 4, 14.

⁴⁴ AAN, KC PZPR, sygn. CK XX /18.833, Ankieta dla aktywu partyjnego z 18 X 1949 r., k. 15.

⁴⁵ Koło Kulturalno-Oświatowe, organizacja społeczna o charakterze regionalistycznym i kulturalnym. Przybliżała i promowała wiedzę o regionie oraz prowadziła działania w zakresie kultury – projekcje filmów, zainicjowała założenie biblioteki, prekursor Towarzystwa Ziemi Głogowskiej.

⁴⁶ „Sprawami ochrony zdrowia i warunkami pracy pracowników tej służby szczególnie interesowali się; w latach 1947, 1948 przewodniczący Powiatowej Rady Narodowej ob. Fr. Nowak, a w późniejszych latach pierwsi sekretarze Komitetu Powiatowego PZPR, ob., ob. Mikołaj Liszewski i Andrzej Madej”, zob. K. Dobrzański, *Wspomnienia [w:] Wspomnienia Osadników Ziemi Głogowskiej*, opracował i przygotował W. Nawrocki, t. 1, mps, zbiory M.R. Górniaka, s. 149–161.

⁴⁷ Do połowy lat 50. powiat głogowski obejmował m.in. trzy miasta (Bytom Odrzański, Głogów i Sławę) oraz gminy wiejskie, w tym Polkowice, które już miały charakter miejski, ale jeszcze bez praw.

lokomocji, którego nie zapewniła w pierwszym okresie WRN. Kierowca Ludwik Ejsmont wspominał te pionierskie czasy, kiedy ze znalezionych wraków złożyli z Feliksem Popławskim samochód⁴⁸. Po kilku miesiącach użytkowania, kiedy Nowak i Ejsmont mieli się udać do Wrocławia, pierwszy na sesję WRN, a drugi po odbiór samochodu służbowego, auto odmówiło posłuszeństwa i kierowca musiał zorganizować transport zastępczy⁴⁹.

Franciszek Nowak – fotografia z akt osobowych (Zarząd Miejski w Legnicy). Zbiory Archiwum Państwowego we Wrocławiu Oddział w Legnicy

Także kłopoty lokalowe okazały się kwestiami, które należało szybko rozwiązać. W Głogowie pierwszą siedzibą Prezydium PRN był gmach Starostwa w Sławie. Jednocześnie apelowano, by sesje odbywały się w Głogowie w auli przyszłej siedziby starostwa (obecnie budynek I LO).

⁴⁸ *Mój dom nad Odrą. Ze wspomnień głogowian*, Zielona Góra 1973, s. 187–192.

⁴⁹ „zorganizowałem jako środek lokomocji traktor wypożyczony z pobliskiego PGR (nazwiska traktorzysty obecnie nie pamiętam). Była jesień – ślota, deszcz, błoto (...) Podróż nasza trwała ponad 5 godzin. W połowie drogi musieliśmy się zatrzymać, aby odpocząć i strząsnąć z siebie grube warstwy błota, jakimi obdarzyły nas nieposiadające błotników koła traktora”, zob. *ibidem*, s. 191.

Ob. przewodniczący podał Radzie do wiadomości, że siedzibą Prezydium jest gmach Starostwa w Sławie i tam należy skierować wszelkie piśmienne wnioski z ostatecznym trzydniowym terminem przed zebraniem się Rady. O wszelkich zebraniach Rady członkowie otrzymują piśmienne zawiadomienia. Upoważnia się Prezydium do przesunięcia terminu zebrania Rady o ile zajdzie potrzeba⁵⁰.

Kiedy w sierpniu 1948 r. odbywała się tzw. Sesja Jubileuszowa z okazji dwulecia powołania PRN między wierszami można było wyczytać, że jest to sesja pożegnalna dla dotychczasowego przewodniczącego. Co prawda nie uczestniczył on w samym posiedzeniu⁵¹, ale wystąpiono z wnioskiem do WRN o odznaczenie go Złotym Krzyżem Zasługi⁵². Formalna rezygnacja, w związku z objęciem funkcji prezydenta Legnicy, nastąpiła na kolejnym posiedzeniu w październiku. Również na tej sesji Nowak był nieobecny, tym razem z uwagi na podjęcie nowych obowiązków w mieście nad Kaczawą⁵³. W Głogowie pozostawił po sobie dobre wspomnienie: „Jako przewodniczący PRN cieszył się opinią jednego z najlepszych Przewodniczących PRN na naszym terenie”⁵⁴. Na miejsce Nowaka KP PPR w Głogowie delegował Mariana Kowalskiego (ur. 21 XI 1897), prawie dwa razy starszego od poprzednika, urzędnika samorządowego urodzonego w Łodzi⁵⁵.

Pomimo awansu Nowak nie zapomniał o mieście, w którym zdobywał polityczne ostrogi. Jak pisał Walenty Nawrocki, w trakcie pracy w Warszawie Nowak pokazał się jako „serdeczny przyjaciel naszego miasta”⁵⁶. Między innymi wspomógł starania cywilnych władz miasta w sprawie przejścia użytkowanego przez instytucje wojskowe przedwojennego kasyna. Dzięki jego zaangażowaniu władze cywilne miasta otrzymały budynek, o który starał się również dowódca garnizonu i największej jednostki wojskowej ppłk Henryk Pozlewicz⁵⁷.

⁵⁰ K. Gliński, *Kronika*, b. p.

⁵¹ APZG, PRN w Głogowie, sygn. 464, Protokół nr 7 z 20 VIII 1948 r., *passim*.

⁵² Srebrny Krzyż Zasługi otrzymał w 1947 r. razem z listem gratulacyjnym z KC PPR; AAN, KC PZPR, sygn. CK XX/18.833, k. 25. Mimo że niebawem (grudzień 1948) do biura PPRN wpłynęły materiały z PWRN we Wrocławiu i podjęto działania na rzecz wypełnienia i odesłania wniosku, Złoty Krzyż Zasługi otrzymał dopiero w 1954 r., kiedy już pracował w Kancelarii Rady Państwa. Zob. AMSZ, wykaz odznaczeń z 10 IV 1970 r., bp.

⁵³ APZG, PRN w Głogowie, sygn. 464, Protokół nr 8 z 8 X 1948 r., k. 3.

⁵⁴ AAN, KC PZPR, sygn. CK XX/18.833, Charakterystyka sporządzona przez Wydział Personalny KW PZPR we Wrocławiu z 19 IV 1949 r., k. 36.

⁵⁵ APZG, PRN w Głogowie, sygn. 464, Zmiany w składzie..., k. 169.

⁵⁶ *Kronika Towarzystwa Ziemi Głogowskiej*, rkps, Głogów 1995, k. 30.

⁵⁷ *Ibidem*.

Wydarzenia te mogły wpłynąć na wyróżnienie go odznaką honorową „Za zasługi dla województwa zielonogórskiego”⁵⁸.

Prezydent Legnicy

Aktywność Nowaka musiała zostać dostrzeżona w Urzędzie Wojewódzkim oraz w Komitecie Wojewódzkim PPR, skoro już w lecie 1948 r. otrzymał propozycję pracy w Legnicy⁵⁹. Dość szybko, przed załatwieniem formalności związanych ze zdaniem obowiązków i stanowiska w Głogowie, wyjechał do Legnicy. Został szóstym⁶⁰ prezydentem miasta i pełnił tę funkcję od 1 września 1948 do 31 października 1949 r.⁶¹ Zamieszkał przy ul. Armii Czerwonej 35⁶². Koszty przewozu i przeprowadzki opłacił Urząd Miejski⁶³.

Z zachowanych dokumentów i sprawozdań Zarządu Miejskiego wynika duże zaangażowanie nowego prezydenta, umiejętność zarządzania podległym personelem i wykorzystania jego możliwości⁶⁴. Już w ostatnich miesiącach roku 1948 zaczął wymagać od pracowników punktualności, dynamizmu w działaniu oraz kultury w załatwianiu spraw. Umiejętności urzędniczych prawdopodobnie nabył w Głogowie, gdzie pracował w otoczeniu przedwojennych, wielkopolskich i świętokrzyskich urzędników. Nie było ich wielu, ale potrafili zorganizować biuro PRN i sprawnie prowadzić dokumentację. W Legnicy dyscyplinował

⁵⁸ AMSZ, Wykaz odznaczeń z 10 IV 1970 r., bp.

⁵⁹ „Decyzją KW został przeniesiony na stanowisko prezydenta Legnicy” – AAN, KC PZPR, sygn. CK XX/18.833, Charakterystyka sporządzona przez Wydział Personalny KW PZPR we Wrocławiu z 19 IV 1949 r., k. 36.

⁶⁰ Prezydentami Legnicy do czasów reformy w 1950 r. byli: Władysław Stasiński (1945); Karol Myrek (1945); Antoni Stupak (1945–1947); Wilhelm Szafarczyk (1947–1948); Józef Bleszyński (1948); Franciszek Nowak (1948–1949); Kazimierz Gryglaszewski (1949–1950), zob. *Legnica. Zarys monografii miasta*, red. S. Dąbrowski, Legnica–Wrocław 1998, s. 417; M. Żak, *Drudzy w mieście. Życie codzienne ludności polskiej w Legnicy w latach 1945–1948*, Wrocław 2024 s. 49; W. Kondusza, *Od głosowania do wybierania / W. Kalski, Radni i prezydenci Legnicy*, Legnica 2002, s. 319–324.

⁶¹ APL, ZML, sygn. AO 4/385, Pismo wojewody Piaskowskiego o powierzeniu obowiązków prezydenta, k. 7; świadectwo pracy, k. 1.

⁶² Od 5 VII 1991 r. uchwałą RM w Legnicy ul. gen. Władysława Andersa, zob. M. Sz. Juniszewski, *Nazwy ulic i placów Legnicy*, Legnica 2000, s. 20.

⁶³ APL, ZML, sygn. AO 4/385, Akta osobowe F. Nowak, k. 9.

⁶⁴ Na dzień 30 września 1949 r. w Zarządzie Miejskim w Legnicy zatrudnionych było 95 pracowników umysłowych, w tym 31 kobiet, zob. APL, ZML, sygn. 15, Sprawozdanie za III kwartał (bez daty), podpisane przez Franciszka Nowaka, k. 316.

urzędników, wymagając przestrzegania czasu i regulaminu pracy oraz dbania o swoje zdrowie⁶⁵.

Nowak kontynuował działania poprzedników dotyczące kwestii funkcjonowania miasta u boku Armii Czerwonej. Utrzymywał bezpośrednie kontakty z oficerami łącznikowymi w drobnych przypadkach. Informował również o potrzebach miasta i oczekiwaniach „sojusznika” Delegaturę Rządu RP przy Północnej Grupie Wojsk Armii Radzieckiej⁶⁶. W kwietniu 1949 r. przekazał płk. Tadeuszowi Wilkońskiemu, szefowi delegatury urzędującemu w Legnicy, wykaz najpilniejszych potrzeb finansowych, których podjęcie „jest konieczne do podciągnięcia miasta do poziomu innych miast naszego województwa”⁶⁷. Na skutek jego działań, w 1948 r. udało się odzyskać z rąk radzieckich pięć budynków mieszkalnych oraz fabrykę pianin i fortepianów „Seiler” wraz z ponemieckimi urządzeniami fabrycznymi⁶⁸.

Aktywność Nowaka podyktowana mogła być również świadomością szybkiego awansu. W kwietniu 1949 r. kierownik Wydziału Kadr, Jan Kowarz z KW PZPR we Wrocławiu pisał w jego charakterystyce wystawionej dla KC:

Z obowiązków prezydenta miasta wywiązuje się bardzo dobrze. Dobry gospodarz, dba o powierzony mu odcinek pracy, dużo przyczynił się do poprawy warunków bytu robotników. Członek Partii (PPR) od 15.04.1945 r., politycznie wyrobiony, pewny i zdyscyplinowany. Dobry organizator, doskonale orientuje się w zagadnieniach samorządu i administracji państwowej. Komitet Wojewódzki typuje go do dalszej pracy w tym aparacie na bardziej eksponowane stanowisko. Moralnie bez zastrzeżeń⁶⁹.

⁶⁵ APL, ZML, sygn. 22, Zarządzenie nr 19 z 26 X 1948 r., k. 26: „W ogóle daje się zauważyć na terenie Zarządu Miejskiego brak punktualności tak w przychodzeniu do pracy jak i jej opuszczaniu”; *ibidem*, Zarządzenie wewnętrzne nr 24 z 17 XII 1948 r., k. 9: „stwierdziłem, że nie wszyscy pracownicy przychodzą punktualnie do pracy (...) urządzane są na korytarzach koleżeńskie konferencje a nawet w wielu wypadkach strony są na korytarzach załatwiane, co uważam za niewłaściwe”. Zob. APL, Miejska Rada Narodowa w Legnicy 1946–1950, Sprawozdanie z działalności Zarządu Miejskiego w Legnicy za I półrocze 1949 r., k. 1–13.

⁶⁶ AAN, Delegatura Rządu PRL przy dowództwie Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej w Legnicy 1946–1957 [dalej: Delegatura Rządu PRL], sygn. 63, Pismo prezydenta miasta Legnicy do Delegatury Rządu PRL przy PGWAR w Legnicy z 4 IV 1949 r., k. 104; J. Tyszkiewicz, *Działalność Delegatury Rządu Polskiego przy Północnej Grupie Wojsk Armii Radzieckiej na terenach Ziemi Odzyskanych w latach 1947–1950. Zarys problematyki*, „Studia Zachodnie” 1999, nr 4, s. 171–183.

⁶⁷ AAN, Delegatura Rządu PRL, sygn. 63, Pismo prezydenta miasta..., k. 105.

⁶⁸ J. Tyszkiewicz, *op. cit.*, s. 179.

⁶⁹ AAN, KC PZPR, sygn. CK.XX/18.833, Charakterystyka F. Nowaka, wystawiona przez KW PZPR we Wrocławiu dla KC PZPR, k. 36.

Pamiętkowa fotografia z odprawy sołtysów w Bytomiu Odrzańskim, kwiecień 1948 r. Siedzą: drugi od lewej przewodniczący PRN Franciszek Nowak, drugi od prawej starosta Kazimierz Dobrzański. Zbiory Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Głogowie

Na zachowanym egzemplarzu charakterystyki w Kartotece Centralnej KC PZPR znalazł się anonimowy dopisek „nadaje się”⁷⁰. Z tą świadomością podejmował kroki regulujące jego przywileje i zobowiązania.

Tak jak Głogów, również Legnicę opuścił nagle i w aktach nie ma śladów przekazywania obowiązków następcy. W Legnicy 15 października 1949 r., „w związku z czasowym przekazaniem czynności prezydenta miasta i Starosty Grodzkiego ob. mgr. Gryglaszewskiemu Kazimierzowi”, ukazało się zarządzenie wewnętrzne polecające wszystkim komórkom organizacyjnym i samodzielnym referentom sporządzenie do 19 października sprawozdania zdawczo-odbiorczego⁷¹. Należy zwrócić uwagę, że ówczesna sytuacja była bardzo dynamiczna. Tego samego dnia Nowak otrzymał telefonogram z KW, w którym został

⁷⁰ *Ibidem.*

⁷¹ APL, ZML, sygn. 21, Zarządzenie wewnętrzne z 15 X 1949 r., k. 52.

wezwany na spotkanie w KC PZPR, mające mieć tam miejsce 17 października⁷². I tę datę nosi skierowanie wystawione przez Wydział Kadr KW PZPR we Wrocławiu o treści: „W załatwianiu telefonicznego polecenia kierujemy do Was tow. Nowaka Franciszka kandydata na 2-letnią Szkołę Partyjną przy KC PZPR”⁷³. Niestety, nie znaleziono nadawcy czy twórcy tego „telefonicznego polecenia”.

Na początku stycznia 1950 r. notatką w „Legnickim Słowie Polskim” lokalna społeczność została poinformowana, że następcą Nowaka został Kazimierz Gryglaszewski⁷⁴. Prezydium MRN 11 stycznia 1950 r. podjęło decyzję o postawieniu na najbliższym posiedzeniu plenarnym MRN wniosku o wyprowadzeniu Nowaka z rady i powołaniu Gryglaszewskiego⁷⁵.

Legnica nie na zawsze pożegnała niedawnego prezydenta. Przybył tu ponownie w końcu października 1950 r. jako znający teren pełnomocnik KC PZPR w akcji wymiany pieniędzy. Pełnomocnik KC PZPR na miasto Legnica zapowiedział i polecił miejskiemu aktywowi i aparatowi partyjnemu: „trzeba zwrócić baczną uwagę, by wróg klasowy nie wykorzystał obecnej sytuacji do siania fermentu w związku z tym zaostrzyć trzeba czujność a do wrogów wyciągnąć jak najdalej idące konsekwencje”⁷⁶. Nowak do Legnicy przyjechał rankiem 29 października⁷⁷. Na tyle późno, że w protokole z posiedzenia plenarnego KM PZPR „w sprawie zmian walutowych w Polsce”, które się rozpoczęło po godz. 8.00, zapisano godzinę jego przybycia jako 10.00⁷⁸. Należy przypuszczać, że przybył prosto z Warszawy. Spóźnił się również przedstawiciel Ministerstwa Handlu Wewnętrznego⁷⁹.

⁷² APL, ZML, sygn. AO 4/385, Odpis telefonogramu z KW PZPR we Wrocławiu, k. 3.

⁷³ AAN, Archiwum Szkół Partyjnych w Akademii Nauk Społecznych w Warszawie 1944–1990 [dalej: ANS], sygn. 1597/103/66, b.p.

⁷⁴ *Nowy prezydent Legnicy*, „Legnickie Słowo Polskie”, nr 9 z 9 I 1950, s. 6.

⁷⁵ Archiwum Państwowe we Wrocławiu [dalej: APWr.], Wrocławska Wojewódzka Rada Narodowa we Wrocławiu 1946–1950, sygn. 189, Protokół nr (131) I/50 posiedzenia zwyczajnego Prezydium MRN, k. 13.

⁷⁶ *Ibidem*, k. 181 [zachowano pisownię oryginalną – W.M.].

⁷⁷ Pojechał na wymianę pieniędzy do Legnicy w miesiąc po urodzeniu się córki.

⁷⁸ APWr., Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej we Wrocławiu 1949–1990 [dalej: KW PZPR Wrocław], sygn. 659, Protokół Plenum KM odbytego w dniu 29 X br. w sprawie zmian walutowych w Polsce, k. 180.

⁷⁹ APWr., KW PZPR, sygn. 658, Wymiana pieniędzy. Sprawozdania pełnomocników KC i KW PZPR z przebiegu wymiany pieniędzy w powiatach, k. 66–68; *ibidem*, Sprawozdanie z przebiegu wymiany waluty w mieście Legnicy od 29 października do 1 listopada br. pełnomocnika KC PZPR na m. Legnica Nowaka Franciszka, k. 66–68. Pełnomocnikiem KC PZPR na powiat legnicki był Tadeusz Książek, tam też jest jego sprawozdanie.

Warszawa. Szkoła Partyjna przy KC PZPR 1949–1951

Pierwszy dwuletni kurs w Szkole Partyjnej przy KC PZPR (tzw. dwulatce) rozpoczął się 20 października 1949 r. Kilkudziesięciu słuchaczy uczestniczyło w zajęciach teoretycznych dotyczących zagadnień ideologicznych i historycznych⁸⁰. Trudno ustalić dokładne daty rozpoczęcia i zakończenia studiów przez F. Nowaka⁸¹, ale faktem jest, że je ukończył.

W charakterystyce słuchacza, którą sporządziła dyrekcja szkoły w czerwcu 1951 r. na zakończenie nauki zapisano: „na szkołę przyszedł słabo rozwinięty politycznie. Brak mu było również elementarnych wiadomości. Dzięki jednak temu, że od pierwszej chwili zabrał się do nauki, osiągnął dość dużo. Pracował z uporem, korzystał ze wszystkich konsultacji”⁸².

W rozmowach z wykładowcami Nowak zwracał uwagę, że „szkoła dała mu bardzo dużo, że nie rozumie, w jaki sposób przed przyjęciem do Szkoły dawał sobie radę z pracą praktyczną”⁸³. W stenogramie posiedzenia dyrekcji poświęconego charakterystykom słuchaczy o Nowaku napisano: „Dobry towarzysz, z kategorii gazeciarzy przedwojennych. Na szkole bardzo dużo skorzystał, przyszedł z niczym. Należy do czwórki, która bardzo pracuje, partyjnie dotychczas słaby. Bardzo pracowity”⁸⁴. Z kolei w dokumencie na zakończenie studiów stwierdzono: „Tow. Nowaka należy awansować po tej linii, po której przed tym pracował, t. j. Rad Narodowych”⁸⁵. Kończąc naukę, Nowak trafił do nomenklatury. Objął go, określany tą nazwą, system obsadzania stanowisk kierowniczych. Jego podstawą stały się decyzje, które zapadły w trakcie posiedzenia plenarnego KC PZPR, odbytego w dniach 8–10 maja 1950 r. pod hasłem „Zadania partii w walce o nowe kadry na tle sytuacji ogólnej”. Wszystkie zostały skodyfikowane w broszurze „Nomenklatura kadr”, wydanej w maju 1950 r. jako druk poufny („do użytku aparatu partyjnego KC i KW”). System nomenklatury bez zasadniczych zmian funkcjonował przez blisko 40 lat⁸⁶.

⁸⁰ AAN, ANS, sygn. 237, Notatka T. Daniszewskiego dla R. Zambrowskiego, k. 12.

⁸¹ W zaświadczeniu wystawionym w 1980 r. zapisano, że był słuchaczem dwuletniej Szkoły Partyjnej przy KC PZPR od 1 X 1949 do 15 VII 1951 r., ale w tym czasie był jeszcze prezydentem Legnicy i już przewodniczącym WRN w Szczecinie. AAN, ANS, sygn. 1597/103/66, Teczka osobowa Franciszek Nowak, b.p.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Ibidem*, Ogólna charakterystyka absolwenta 2-letniej Szkoły Partyjnej przy KC PZPR 1949–1951, b. p.

⁸⁶ A. Paczkowski, *System nomenklatury kadr w Polsce 1950–1970*, „Czasy Nowożytnie” 2000, nr 8 (9), s. 34; M. Szumiło, *Elita PZPR w latach 1948–1955 – mechanizmy zmian kadrowych*,

Trudny rok w Szczecinie 1951–1952. Przewodniczący WRN

Wojewódzka Rada Narodowa (WRN) w Szczecinie powstała w czerwcu 1946 r., jej pierwsze posiedzenie odbyło się 14 czerwca. W jej skład weszło 73 członków⁸⁷, choć stan osobowy stale się zmieniał, jak wspominał wojewoda Leonard Borkowicz i potwierdza to również lektura protokołów z posiedzeń z lat następnych. W 1950 r. zniesiono samorząd terytorialny, m.in. w miejsce wojewody powołano przewodniczącego Prezydium WRN⁸⁸. W Szczecinie został nim dotychczasowy wojewoda Włodzimierz Migoń (od 15 II 1949 r.), a od 1 VI 1950 r. Tadeusz Żabiński. Wojewodowie zmieniali się dość często. Od wiosny 1950 r. atmosfera społeczno-polityczna wynikająca z niekorzystnych zjawisk i zdarzeń w Szczecińskim była zła⁸⁹. Ujawniono nadużycia władz wobec chłopstwa powiatu gryfickiego w sprawie egzekucji dostaw obowiązkowych, skupu zboża i kolektywizacji. Sekretariat Biura Organizacyjnego KC PZPR zdecydował o wykluczeniu z partii „za nadużycie władzy, za wyjątkowo szkodliwe wypaczenie podstawowych zasad linii partyjnej” pełnomocnika KC PZPR na powiat gryficki [Stanisława] Grosingera, sekretarza KP PZPR Jana Grodzińskiego (...)”⁹⁰ i jeszcze kilkunastu innych funkcjonariuszy partyjnych oraz służb bezpieczeństwa. Egzekutywa KW PZPR po rozwiązaniu powiatowej organizacji partyjnej w Gryficach przez Biuro Polityczne KC PZPR, powołała komisję jako tymczasowe powiatowe kierownictwo partyjne do czasu odbycia

---

„Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Historyczne” 2017, nr 144, z. 4, s. 713–737. F. Nowak nie mieści się w grupie docelowej wyznaczonej przez badacza, ale jako zastępca szefa KRP, które to stanowisko znalazło się w grupie badawczej podlegał tym samym mechanizmom. Był członkiem aparatu władzy państwowej.

⁸⁷ P. Słowiński, *Administracja terytorialna w województwie szczecińskim w latach 1945–1950*, Gorzów Wielkopolski 2008, s. 57.

⁸⁸ Dz.U. 1950 nr 14 poz. 130: Ustawa z 20 III 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej. Według ustawy przewodniczący: „1) czuwa nad należyтым wykonaniem uchwał rady i wytycznych władz zwierzchnich, 2) kieruje pracami prezydium i jest odpowiedzialny za wykonanie uchwał prezydium, 3) przygotowuje i zwołuje posiedzenia prezydium rady oraz ustala porządek dzienny jego obrad, 4) kieruje działalnością wydziałów prezydium i kontroluje ich pracę”. Prezydium WRN miało się zbierać nie rzadziej jak raz tygodniu.

⁸⁹ K. Kozłowski, *Pierwsze dziesięć lat władzy politycznej na Pomorzu Zachodnim (1945–1955)*, Warszawa–Szczecin 1994; A. Głowacki, *Organizacja życia politycznego w Szczecinie w okresie Polski Ludowej* [w:] *Dzieje Szczecina*, red. G. Labuda, t. 4: 1945–1990, red. T. Białecki, Z. Silski, Szczecin 1998.

⁹⁰ K. Kozłowski, *op. cit.*, s. 223.

Konferencji Powiatowej⁹¹. Jednocześnie z najwyższego szczebla spłynęło do WRN polecenie, by „naprawić wszystkie szkody wyrządzone w gromadach powiatu gryfickiego w terminie do 20 V 1951 roku”⁹².

W kwietniu miały miejsce rozruchy antyradzieckie w Szczecinie. W centrum miasta doszło do demonstracji ulicznych po tym, jak pijany porucznik radziecki zastrzelił Polaka Mariana Szulca i ranił kilka innych osób. Blisko dwutysięczny tłum starł się z oddziałami MO, UB i KBW. W wyniku zamieszek zginęły dwie dalsze osoby. Spośród 210 aresztowanych, 25 stanęło przed sądem, a 20 z nich skazano na kary więzienia⁹³. Konsekwencje miały również dotknąć władarzy województwa.

W tym czasie przewodniczącym WRN był Tadeusz Żabiński⁹⁴, a wiceprzewodniczącym Leon Szechter⁹⁵. Ten ostatni, uważany za fachowca, pozostał na stanowisku, natomiast 26 czerwca na posiedzeniu prezydium, „zgodnie z uchwałą Biura Politycznego”⁹⁶, został odwołany Żabiński. Kandydat na przewodniczącego WRN w Szczecinie był wówczas poszukiwany. Nie wiadomo, czy proponowano to stanowisko komuś przed Nowakiem. Jegoteczka osobowa w KC PZPR (założona w 1949 r.) od 2 czerwca do 29 października 1951 r. znajdowała się poza Archiwum⁹⁷. Rozważano jego kandydaturę, mimo że jeszcze był słuchaczem Szkoły Partyjnej (formalnie do 15 lipca), wykazał bowiem zainteresowanie dalszą pracą w radach narodowych i popierała go dyrekcja szkoły. Już na początku lipca II Zespół Prezydium Rady Ministrów wystawił „wniosek o zatwierdzenie kandydata na stanowisko przewodniczącego Prezydium WRN w Szczecinie”. W uzasadnieniu zapisano, że kandydata predestynuje na to stanowisko m.in.: „doświadczenie, które nabył w trakcie pracy społecznej

⁹¹ Archiwum Państwowe w Szczecinie [dalej: APSz], Komitet Wojewódzki PZPR w Szczecinie 1948–1990 [dalej: KW PZPR], sygn. 65/858/147, Protokół nr 25/1951 posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w Szczecinie z 26 V 1951 r., k. 167–168.

⁹² K. Kozłowski, *op. cit.*, s. 224.

⁹³ <https://wikiszczecin.home.pl/wiki/1951> [dostęp: 6 VI 2024].

⁹⁴ Pełnił funkcję wicewojewody warszawskiego (1948–1950), przewodniczącego WRN w Szczecinie (1950–1951) i w Kielcach (1954–1956), skąd w sierpniu 1956 r. został usunięty na skutek akcji propagandowej przeprowadzonej przez tygodnik „Po prostu”. https://pomeranica.pl/wiki/Tadeusz_%C5%BBabi%C5%84ski [dostęp: 6 VI 2024]; <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/122857> [dostęp: 6 VI 2024].

⁹⁵ Leon Szechter, (1909–1988) – prawnik, w latach 1951–1952 zastępca przewodniczącego PWRN. Do śmierci mieszkaniec Szczecina. https://pomeranica.pl/wiki/Leon_Szechter [dostęp: 6 VI 2024].

⁹⁶ APSz, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Szczecinie 1950–1973 [dalej: PWRN], sygn. 317, Protokół nr III/51 z 12 VII 1951 r., k. 3.

⁹⁷ AAN, KC PZPR, sygn. CK XX/18833, k. 3.

oraz pełnienia funkcji Przewodniczącego PRN i Prezydenta miasta jak również wiedzy nabytej w Dwuletniej Szkole Partyjnej przy KC PZPR⁹⁸. Został zaakceptowany uchwałą Biura Organizacyjnego KC PZPR 2 lipca 1951 r.⁹⁹

Franciszek Nowak. Fotografia z okresu pracy jako urzędnik państwowy. Zbiory Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Głogowie

Już 7 lipca uczestniczył w posiedzeniu Egzekutywy KW PZPR w Szczecinie w charakterze gościa, ale zapisany został w protokole już jako „Przew. Prezydium WRN” (wybrany zostanie dopiero 12 lipca)¹⁰⁰. Nowak wziął udział w swojej pierwszej sesji WRN w Szczecinie 12 lipca 1951 r. Złożył ślubowanie radnego¹⁰¹. Rekomendowany był na stanowisko przewodniczącego przez I sekretarza KW, który przekazał mu stojące przed nim zadania: „Przewodni-

⁹⁸ *Ibidem*, k. 38.

⁹⁹ *Ibidem*, k. 37.

¹⁰⁰ APSz, KW PZPR, sygn. 858, Protokoły posiedzeń Egzekutywy KW PZPR wraz z załącznikami: 3 maja – 30 lipca 1951 r., k. 215.

¹⁰¹ APSz, PWRN, sygn. 317, Protokół nr III, miesiąc lipiec [1951], k. 17 – na załączonej liście obecności, przy podpisie jest odręczna adnotacja, że ślubował.

czący winien realizować słuszną i jedyną linię Partii i Rządu”¹⁰², „jako druga osoba w województwie po I sekretarzu KW PZPR”¹⁰³. Jerzy Pryma¹⁰⁴ będący I sekretarzem stwierdził: „na stanowisko Przewodniczącego jest typowany ob. Nowak Franciszek – człowiek zasłużony i o nieskazitelnych walorach społecznych i politycznych”. Mówca wyraził też przekonanie, „że Wysoka Rada dokona wyboru ob. Nowaka na stanowisko Przewodniczącego, przeto życzę mu powodzenia i owocnej pracy na stanowisku”¹⁰⁵. Po nim wystąpił, zgłaszając kandydaturę, „ob. Olpiński – członek WRN w imieniu wszystkich Klubów Radnych”¹⁰⁶. Nowak został wybrany jednogłośnie. W wypowiedzi tuż po wyborze: „w krótkich słowach podziękował Radzie za obdarzenie go zaufaniem” i wskazał, „że przyjmuje stanowisko Przewodniczącego Prezydium WRN w czasie, gdy na terenie województwa szczecińskiego przez Biuro Polityczne KC PZPR stwierdzono łamanie linii partii i Rządu”¹⁰⁷. Tego samego dnia na 30. posiedzeniu egzekutywy KW PZPR wymieniony był już jako jej członek¹⁰⁸. Posiedzenie rozpoczęło się o godz. 17.00 i trwało do 1.30 dnia następnego. Dotyczyło najważniejszej dla ówczesnych gospodarzy regionu sprawy – skupu zboża ze zbliżających się tegorocznych zbiorów. I sekretarz KW PZPR Pryma nie przewodził długo partii w Szczecinie – już we wrześniu zastąpił go Jan Jabłoński z Łodzi, który przez cały okres pobytu Nowaka był szczecińskim I sekretarzem KW PZPR¹⁰⁹.

13 lipca Nowak przeprowadził w godzinach 16.10–21.00 posiedzenie prezydium¹¹⁰. Trzeba zauważyć, że to gremium zbierało się przeważnie w godzinach popołudniowych i czasami obradowało aż do godzin nocnych, a oprócz członków prezydium byli zapraszani na nie referujący oraz obsługa z urzędu.

¹⁰² *Ibidem*, k. 21.

¹⁰³ APSz., PWRN, Protokół nr III/52 z 12 VII 1951 r., k. 21.

¹⁰⁴ Jerzy Pryma (1909–1983) – przedwojenny komunista, I sekretarz KW PZPR w Szczecinie 1949–1951. Odwołany w listopadzie, czyli cztery miesiące po powołaniu F. Nowaka. Późniejszy I sekretarz w kilku innych województwach; <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/18640>; *Encyklopedia Szczecina*, t. 2: P–Ż, red. T. Białecki, Szczecin 2000, s. 197.

¹⁰⁵ APSz, PWRN, sygn. 317, Protokół nr III/51 z 12 VII 1951 r., k. 21.

¹⁰⁶ *Ibidem*, k. 3.

¹⁰⁷ *Ibidem*, k. 4.

¹⁰⁸ *Ibidem*, k. 271.

¹⁰⁹ <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/47628>; według innych źródeł sprawował funkcję I sekretarza KW PZPR w Szczecinie w okresie 21 IX 1951 – 29 XI 1952. Zarekomendowany przez KC PZPR i odwołany na podstawie decyzji KC PZPR; APSz, sygn. 858/46, akta osobowe KW PZPR J-163; *Encyklopedia Szczecina*, t. 1: A–O, Szczecin 1999, red. T. Białecki, s. 381.

¹¹⁰ APSz, PWRN, sygn. 500, Protokoły posiedzeń PWRN nr 33–36, miesiąc lipiec, k. 1.

Charakter ówczesnej WRN odbiegał diametralnie od obecnego Sejmiku Samorządowego, a nawet WRN z lat późniejszego „socjalizmu”. Ta „reprezentacja ludu” na każdym szczeblu pochodziła z nominacji czy delegacji. W woj. szczecińskim WRN składała się z ponad 100 członków, delegatów partii politycznych, organizacji społecznych i środowisk. W wielu przypadkach typowanie polegało na nakazie udziału i nie zawsze było odbierane jako zaszczyt. Otwierający posiedzenie przewodniczący jakby z ulgą stwierdzał, „że jest quorum”¹¹¹. Obowiązek usprawiedliwiania prowadził czasami do złośliwości i uszczypliwości, uzasadnienia bowiem pokazywały, co dla uczestników jest najważniejsze¹¹². Wśród nielicznych wspomnień dotyczących Nowaka jako przewodniczącego jest też anegdotyczne wspomnienie wieloletniego pracownika Urzędu Wojewódzkiego, Tadeusza Strzelczyka¹¹³.

11 września 1952 r. Nowak otworzył ostatnią sesję prowadzoną w charakterze przewodniczącego Prezydium WRN. Wręczył wówczas wysokie odznaczenia i zgodnie z praktyką nie przewodniczył, do prowadzenia sesji powoływani byli bowiem radni zgłoszeni przez kluby¹¹⁴. W następnym spotkaniu już nie uczestniczył¹¹⁵, otworzył je zastępca przewodniczącego Leon Szechter, który w zagajeniu nie odniósł się w żaden sposób do nieobecności przewodniczącego. W materiałach, mimo zapisu protokolarnego, nie ma dołączonej listy obecności¹¹⁶. Nowak przewodniczył natomiast jeszcze kolejnym czterem posiedzeniom Prezydium WRN w październiku¹¹⁷. W protokołach z następnych posiedzeń, do 18 grudnia zapisany jest jako „nieobecny – usprawiedliwiony”¹¹⁸, a w protokole z 20 grudnia,

¹¹¹ *Ibidem, passim.*

¹¹² *Ibidem, passim.*

¹¹³ „Tadeusz Strzelczyk był też świadkiem śmiałej jak na owe czasy reakcji na polecenie najważniejszej postaci w urzędzie: przewodniczącego Wojewódzkiej Rady Narodowej (wówczas Franciszka Nowaka): Rok 1952. Trwa sesja Wojewódzkiej Rady Narodowej. Zaproszono na nią robotników. Obrady były nudne. Goście co chwilę wchodzili i wychodzili, kursując między salą a pobliskim bufetem. Na domiar złego drzwi nie chciały się domknąć, skrzypiąc przy tym nieznośnie. Prowadzący obrady Franciszek Nowak stracił w końcu cierpliwość.
– Towarzyszu Religa. Zamknijcie drzwi! – rzucił w stronę siedzącego w pobliżu członka prezydium.
– Towarzyszu przewodniczący. Jeśli zostaną odźwiernym to na pewno nie w prezydium WRN! – odparł Religa.

Zapadła złowroga cisza. W końcu zaskoczony Nowak udzielił komuś głosu i obrady potoczyły się dalej”, zob. <http://sedina.pl/wordpress/index.php/2005/02/23/wspomnienia-najstarszego-urzednika-urzedu-wojewodzkiego/> [dostęp: 12 IX 2024].

¹¹⁴ APSz, PWRN, sygn. 500, Protokoły posiedzeń, Protokół nr III/52 z 11 IX 1952 r., k. 1.

¹¹⁵ *Ibidem*, Protokół nr IV/52 z 4 X 1952 r., k. 1.

¹¹⁶ *Ibidem*, k. 1, 19–20.

¹¹⁷ *Ibidem*, Protokoły nr 53, 54, 55, 56, k. 1, 32, 37, 114.

¹¹⁸ *Ibidem*, Protokół nr 65, k. 1.

Nowak już nie był wymieniony¹¹⁹. W najnowszym katalogu kierowniczej elity PRL odnotowano, że przewodniczył WRN w Szczecinie w okresie: 12 lipca 1951 – 27 czerwca 1953 r. (a faktycznie do 10 grudnia 1952 r.)¹²⁰.

Ponadroczny pobyt Nowaka w Szczecinie na funkcji przewodniczącego Prezydium WRN nie pozostawił wielu śladów. Jako jeden z nielicznych przewodniczących nie ma biogramu czy nawet opisu w popularnej Wikipedii. Nazwisko nie znajduje się w indeksie osobowym wielu lokalnych prac historycznych¹²¹. Skromny, kilkudzaniowy biogram znalazł się w *Encyklopedii Szczecina* i jest przykładem, że w niewielu wierszach można ukryć kilka błędów¹²².

Ponownie Warszawa. Rada Państwa

W grudniu 1952 r. Nowak pełnił funkcję szefa Gabinetu Przewodniczącego Rady Państwa¹²³. Kancelaria Rady Państwa w sierpniu 1952 r. została połączona z Kancelarią Sejmu Ustawodawczego i była „organem pomocniczym Sejmu i Rady Państwa”¹²⁴. Gabinet Przewodniczącego był jedną z komórek organizacyjnych. Obsługiwał „sprawy związane ze stanowiskiem przewodniczącego i członków Rady Państwa oraz prowadzeniem ich sekretariatów”¹²⁵. Na tym stanowisku Nowak pracował siedemnaście lat. W sierpniu 1961 r. został również zastępcą szefa Kancelarii Rady Państwa¹²⁶. Przewodniczącym Rady Państwa wtedy był Aleksander Zawadzki (do 1964 r., kiedy zmarł). Pracował również z kolejnymi przewodniczącymi, którymi po śmierci Zawadzkiego byli: Edward Ochab (do 1968 r.) i Marian Spychalski.

¹¹⁹ *Ibidem*, Protokół nr 66, k. 53.

¹²⁰ A. Kochański, *Polska 1944–1991. Informator historyczny. Struktury i ludzie*, cz. 1, Warszawa 2022, s. 328, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/biblioteka-cyfrowa/publikacje/91397,Polska-19441991-Informator-historyczny-Struktury-i-ludzie-cz-1-i-2.html>, [dostęp: 12 XI 2024].

¹²¹ A. Głowacki, *Organizacja życia politycznego...*, s. 83–84; K. Kozłowski, *op. cit.*

¹²² *Encyklopedia Szczecina*, t. 1, s. 662; powielony jest za poprzednikiem błąd w skrócie nazwy ośrodka w Sławie Śląskiej – powinno być ZWM (Związku Walki Młodych), a nie ZMW (Związku Młodzieży Wiejskiej), jak również F. Nowak przed wojną nie był pracownikiem folwarczym.

¹²³ AAN, sygn. CK XX/18.833, Tytułarny wiceminister, k. 49.

¹²⁴ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.Nsf/download.xsp/WMP19520731158/O/M19521158.pdf> [dostęp: 12 XI 2024].

¹²⁵ *Ibidem*.

¹²⁶ Gabinet Przewodniczącego Rady Państwa dyrektor: Franciszek Nowak (10 XII 1952 – 31 XII 1969) [zastępcą szefa KRP był do 19 IX 1969 r.]; A. Kochański, *op. cit.*, s. 144–145; ale ambasadorem został dwa miesiące wcześniej niż podana wyżej data zakończenia pracy w Kancelarii Rady Państwa.

Po dynamicznych i pełnych wyrzeczeń oraz politycznej aktywności, a także nadrabianiu i uzupełnianiu ogólnego wykształcenia oraz poznawaniu podstaw teoretycznych ówczesnej ideologii w ostatnich czterech latach, które spędził w Legnicy, Warszawie i Szczecinie (również w podróży między tymi miastami) przyszedł czas kilkunastoletniej stabilizacji¹²⁷. Jeszcze w 1950 r. założył rodzinę. Ożenił się¹²⁸ z Bronisławą z d. Szwarczewską¹²⁹. Mieli dwoje dzieci: córkę Aleksandrę¹³⁰ i syna Jerzego¹³¹. Mieszkali w centrum Warszawy. Najpierw przy ul. Wiejskiej 4a¹³², później w apartamentowcu przy ul. Koszykowej 10/6¹³³. Z obydwu miejsc miał blisko do pracy. W książce telefonicznej na lata 1955/1956 wśród 19 abonentów o nazwisku Nowak nie ma Franciszka¹³⁴. W stolicy postanowił także uzupełnić swoje wykształcenie. Przed wojną ukończył siedem klas szkoły powszechnej i trzy lata Doksztalczącej Szkoły Zawodowej¹³⁵. 17 lutego 1949 r. zdał egzamin dojrzałości dla eksternistów w LO w Legnicy¹³⁶.

W 1954 r. wstąpił na Wydział Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Nie ukończył go, przeniósł się bowiem do Szkoły Głównej Służby Zagranicznej, w której

¹²⁷ Mógł go spotkać inny los. W latach 1956–1957 zetknął się w KRP z Włodzimierzem Migoniem, który wtedy był zastępcą szefa, a wcześniej (1949–1950) przed nim był wojewodą i przewodniczącym WRN w Szczecinie. W okresie spokojnej warszawskiej egzystencji urzędniczej Nowaka, Migoń był m.in. przewodniczącym WRN w Poznaniu, Lublinie i ponownie w Szczecinie. W 1962 r. został mianowany ambasadorem w Gwinei. A. Kochański, *op. cit.*, *passim*.

¹²⁸ Żona – ankieta w Legnicy, jeszcze stan cywilny – kawaler; patrz ankieta MSZ 1970.

¹²⁹ Urodzona 11 III 1928 r. w Równem, wykształcenie średnie (w 1970 r.), st. instruktor OK FJN, członkini PPR, PZPR, uczestniczka Powstania Warszawskiego w „Szarych Szeregach”, zob. AMSZ, Ankieta personalna wypełniona w 1970 r. AAN KC PZPR, sygn. CK XX/18.833, k. 44, Ankieta osobowa.

¹³⁰ Urodzona 26 IX 1950 r., studiowała, w Szkole Głównej Planowania i Statystyki (obecnie Szkoła Główna Handlowa) w Warszawie, po roku w Moskiewskim Państwowym Instytucie Stosunków Międzynarodowych (MGIMO), członkini ZMS, zob. AMSZ, Ankieta personalna wypełniona w 1970 r.; AAN KC PZPR, sygn. CK XX/18.833, k. 33, 44.

¹³¹ 4 I 1953–11 II 2019; AMSZ, Ankieta personalna wypełniona w 1970 r.; AAN KC PZPR, sygn. CK XX/18.833, k. 33, 44.

¹³² AAN, KC PZPR, sygn. CK XX/18.833, Życiorys, k. 25. Najprawdopodobniej w budynku z tymczasowymi mieszkaniami, w latach późniejszych tereny hotelu sejmowego.

¹³³ Komfortowy budynek mieszkalny wzniesiony w 1937 r., tzw. kamienica Oskara Robinsona, uszkodzony w 1939 r. na skutek nalotu, odbudowany po wojnie, <https://www.warszawa1939.pl/obiekt/koszykowa-10> [dostęp: 12 XI 2024]. Wiadomo, że mieszkał tam jeszcze przed 1969 r. za: AAN KC PZPR, sygn. CK XX/18.833, Życiorys podpisany maj 1969 r., k. 34. Administrator nie pamięta lokatorów o tym nazwisku po 2000 r.

¹³⁴ *Spis telefonów województwa warszawskiego i m. st. Warszawy rok 1955–1956*, Warszawa 1955, s. 72.

¹³⁵ AAN, KC PZPR, sygn. CK XX/18.833, Ankieta złożona w KP PPR w Głogowie, k. 6.

¹³⁶ APL, ZML, Akta osobowe F. Nowak, sygn. AO 4/385, odpis świadectwa dojrzałości, według programu wydziału matematyczno-przyrodniczego, k. 6.

w latach 1957–1960 odbył studia na Wydziale Dyplomatyczno-Konsularnym, uzyskując tytuł magistra prawa państwowego¹³⁷.

Obowiązki służbowe, nauka w systemie wieczorowym i zaocznym nie zahamowały jego aktywności społecznej. W Warszawie aktywność na polu partyjnym ograniczył do pracy w rodzimej POP¹³⁸. Był także członkiem i działaczem licznych organizacji społecznych, m.in. Zrzeszenia Prawników Polskich (członek Zarządu Głównego), Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej (członek Zarządu Stołecznego), Polskiego Związku Łowieckiego (przew. Głównej Komisji Rewizyjnej), Zarządu Związku Samopomocy Chłopskiej i Organizacji Spółdzielczych¹³⁹. Aktywność społeczną realizował też w Komitecie Rodzicielskim LO nr 34 (jako wiceprzewodniczący)¹⁴⁰.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Na dyplomatycznej placówce

Obserwując otoczenie, awanse kolegów z pracy, na pewno chciał trafić do pracy za granicą. Znał wymagania i je spełniał¹⁴¹. W lipcu 1968 r. w KC PZPR wydano mu opinię: „W całym okresie pracy oceniany, jako dojrzały i ofiarny w pracy, typ człowieka wysoce uspołeczniony, dobry gospodarz i organizator”¹⁴². Sekretarz Rady Państwa Julian Horodecki 31 maja 1969 r. przekazał ministrowi spraw zagranicznych „stosownie do porozumienia” dane zgłaszanego, dodając, że „posiada pełne kwalifikacje zawodowe. Wykazuje dużo inicjatywy oraz umiejętności organizatorskie w pracy. Cechuje go poczucie odpowiedzialności za powierzone mu zadania. W stosunku do współpracowników jest taktowny”¹⁴³. Wniosek o zatwierdzenie na stanowisko ambasadora w Mongolskiej Republice Ludowej wystawiło 4 czerwca 1969 r. MSZ w uzgodnieniu z KC PZPR,

¹³⁷ AAN KC PZPR, sygn. CK XX/18.833, k. 28.

¹³⁸ Wcześniej był członkiem miejskich i powiatowych władz w Głogowie (PPR) i Legnicy (PZPR), egzekutywy KW PZPR w Szczecinie. AMSZ, Ankieta personalna wypełniona w 1970 r.

¹³⁹ AAN, KC PZPR, sygn. CK XX/18.833, k. 35, 49.

¹⁴⁰ *Ibidem*.

¹⁴¹ „W służbie zagranicznej nie mogła być zatrudniona osoba, która posiadała w linii prostej krewnych za granicą. Mogły zaś pracować te, które prezentowały postawę patriotyczną wobec PRL i czynnie angażowały się w realizację zadań i celów wytyczanych przez PZPR”, zob. B. Nitschke-Szram, *System nomenklatury w polskiej służbie dyplomatycznej w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Dyskurs Prawniczy i Administracyjny” 2021, nr 3, s. 96.

¹⁴² AAN, KC PZPR, sygn. CK XX/18.833, k. 47.

¹⁴³ *Ibidem*, k. 42–43.

a zatwierdzony został na posiedzeniu Biura Politycznego 25 czerwca 1969 r.¹⁴⁴ W uzasadnieniu zapisano m.in.: „Wieloletnie doświadczenie w pracy zawodowej i partyjno-społecznej oraz przygotowanie ogólne predestynują go do objęcia stanowiska Ambasadora PRL”¹⁴⁵. 11 września 1969 r. Rada Państwa mianowała go ambasadorem nadzwyczajnym i pełnomocnym PRL w Mongolskiej Republice Ludowej¹⁴⁶. Nowak trafił do służby zagranicznej w szczególnym okresie – po antysemickim kryzysie roku 1968, ucieczkach czy odmowach powrotu z placówek kolejnych przedstawicieli PRL. Placówka w Ułan Bator była w opowieściach i slangu zawodowych dyplomatów traktowana pogardliwie. „Za najgorszą zsyłkę uważano za komuny wyjazd na placówkę w Ułan Bator”¹⁴⁷. Jednak dla wysokiej klasy urzędnika państwowego to było prestiżowe i dobrze opłacane stanowisko w dyplomacji. Dawało splendor i było dość powszechną formą nagrody dla zasłużonego pracownika i działacza, krytykowaną przez zawodowych dyplomatów.

Niewiele jest publicznie dostępnych informacji na temat polskiego przedstawicielstwa w Mongolii¹⁴⁸. Poza opinią przytoczoną wyżej można wśród wspomnień znaleźć wypowiedzi o charakterze anegdotycznym ilustrującym niekonięcznie pozytywnie postać ówczesnego ambasadora, „kierownika placówki”¹⁴⁹. Z powodu braku dostępu do dokumentacji w Archiwum MSZ, stan faktyczny można próbować zrekonstruować na podstawie dokumentacji wytworzonej przez komórkę PZPR w Ułan-Bator, a zachowaną w archiwach

¹⁴⁴ Do nomenklatury KC PZPR należeli kierownicy placówek: ambasadrowie itd. Biuro Polityczne decydowało o mianowaniu m.in. ambasadurów i posłów, Sekretariat KC – dyrektorów generalnych oraz urzędników równorzędnych, P. Ceranka, *Podstawowa Organizacja Partyjna PZPR w Ministerstwie Spraw Zagranicznych 1949–1989*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2016, nr 27, s. 271.

¹⁴⁵ AAN, KC PZPR, sygn. CK XX/18.833, k. 44.

¹⁴⁶ AMSZ, Uchwała Rady Państwa z 11 IX 1969 r. podpisana przez przewodniczącego Mariana Sychalskiego.

¹⁴⁷ Ł. Walewski, M. Pośpiech, *Ambasadorowie. Czego nie powie Ci królowa*, Warszawa 2016, s. 71–72.

¹⁴⁸ W latach 60. XX w. w ramach Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG) Polska zaczęła udzielać Mongolii pomocy w sferze gospodarczej, m.in. w zakresie dostarczania materiałów budowlanych, a przede wszystkim budowy zakładów tych materiałów, budowy stacji obsługi samochodów, urządzeń dla zakładów drzewnych i spożywczych. Na rynku konsumpcyjnym szeroko znane są polskie ogórki konserwowe, konserwy mięsne, wódka, kosmetyki, słodycze. W Polsce szkolono mongolską kadrę kierowniczą wiodących zakładów przemysłowych, jak też do Mongolii wyjeżdżały ekipy doradców, konsultantów, szkoleniowców. Rocznie kierowano z Polski ok. 50 specjalistów życia gospodarczego. Nadzorowali oni głównie budowę w Ułan Bator, Darchaninie, Charchorinie. Zaznaczali swą aktywność w rozbudowie i modernizacji wielu zakładów produkcji przemysłowej. Andrzej Chodubski, *Ogniwa rozwoju kontaktów polsko-mongolskich*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2014, nr 2 (7), s. 221.

¹⁴⁹ AAN, KC PZPR, sygn. LXXVI-108, k. 18.

Wydziału Zagranicznego KC PZPR. POP liczyła ok. 30 osób¹⁵⁰. Na jej czele stała egzekutywa z I sekretarzem. W jej skład wchodziły grupy partyjne: w Ambasadzie (z Biurem Radcy Handlowego), w Kombinacie Drzewnym w Ułan Bator, gdzie na kontrakcie PHZ „Polservice” przebywała grupa polskich specjalistów, jak i w Charchorinie i Darchanie. W samej ambasadzie mimo niewielkiego stanu liczbowego trudno było mówić o „zgraniu” i jakiegokolwiek wspólnoty. Warto także nadmienić, że w Mongolii środowisko „Polonii” liczyło w różnych okresach ok. 100 osób¹⁵¹.

Warunki pracy i życia w Mongolii dla Europejczyków były szczególnie trudne z uwagi na występujący tam klimat kontynentalny, charakteryzujący się mrozną i długą zimą, upalnym latem, dużym nasłonecznieniem i małą wilgotnością, dużymi wahaniami temperatury. Odmienne były warunki sanitarne, etyka, mentalność, obyczaje, kultura żywienia. Jak zauważył w swoim raporcie jeden z lekarzy – dwuletni pobyt źle wpływał na zdrowie fizyczne i psychiczne Polaków, których leczył. Proponował, by rotowano ich najpóźniej po trzech latach, jak robiły to inne placówki z Europy¹⁵².

Warunki pracy i zakwaterowania również nie zapewniały komfortu. Pomieszczenia biurowe i mieszkania prywatne w większości¹⁵³ były dawno nieremontowane. Instalacje, meble i sprzęt domowy kwalifikowały się do wymiany¹⁵⁴. Szkoła dla dzieci pracowników oddalona była o ok. 4 km od placówki, także do słabo zaopatrzonych sklepów było daleko – 4 do 5 km. Nie było praktycznie żadnej

¹⁵⁰ 20 I 1972 r. liczyła 31 członków, w tym 1 kandydata; AAN, KC PZPR, sygn. LXXVI-66, k. 44.

¹⁵¹ *Ibidem*, k. 48. W akademii pierwszomajowej 27 IV 1972 r. w ambasadzie wzięło udział 75 Polaków.

¹⁵² *Ibidem*, b.p., Uwagi lekarza grupy polskich specjalistów przebywających w Mongolskiej Republice Ludowej na temat wpływu mongolskiego klimatu na stan zdrowia pracowników, lek. med. H. Barwiński, maj 1972.

¹⁵³ *Ibidem*, b.p., Raport o warunkach socjalno-bytowych w pracy i w mieszkaniach prywatnych pracowników Ambasady PRL w Ułan Bator. Komisja na polecenie Egzekutywy POP, 15 IX 1972 r.

¹⁵⁴ „(...) zdarzyło się, że w stolicy Mongolii rezydowało aż dwóch polskich dyplomatów – drugi, Tadeusz Strójwąg, wysłany był z ramienia ONZ. W biednym Ułan Bator wiele produktów było niedostępnych. Jak choćby meble. Polski ambasador zaproponował więc Strójwągowi, by zabrał kilka starych i zniszczonych rupieci: komodę, szafkę, stół i krzesła. ONZ-owski przedstawiciel je odnowił – i to tak dobrze, że wkrótce spotkał się z... żądaniem oddania mebli! Jak wspomina Strójwąg: Ambasador posadził mnie naprzeciwko okna. Był ranek, właśnie weszło ostre słońce i świeciło mi prosto w twarz. I jak na przesłuchaniu zaczęło się: „Skąd wyście, Strójwąg, wzięli te meble? A dlaczego wyście je wzięli?”, zob. Ł. Walewski, M. Pośpiech, *Ambasadorowie. Czego nie powie Ci królowa*, Warszawa 2016, s. 71–72. Tadeusz Strójwąg był zatrudniony przez Program Rozwoju Narodów Zjednoczonych (UNDP) w Genewie oraz w Jemenie Płd. i Mongolii (1970–1975), zob. https://pl.wikipedia.org/wiki/Tadeusz_Str%C3%B3jw%C4%85s [dostęp: 11 II 2024].

możliwości wypoczynku rekreacyjnego. Na przeszkodzie stał zdezelowany i niewielki tabor samochodowy¹⁵⁵.

Dzięki osobistym przysługom ambasador miał się stać osobą znaną i wpływową w Ułan Bator, w którym przebywał wraz z małżonką. Miał cieszyć się osobistą przyjaźnią I sekretarza partii rządzącej Jumdżaagijna Cedenbała, o czym mówi anegdota upowszechniona przez anonimowy felieton podpisany: „Attache” w tygodniku „Przeгляд”¹⁵⁶. W tym samym felietonie oskarżono Nowaka o tolerowanie procederu szmuglowania podstawowych artykułów spożywczych (warzyw, owoców, hurtowych ilości puszek kawy) czy wyrobów jubilerskich przez kurierów dyplomatycznych ambasady. W partyjnej dokumentacji sprawa ta znalazła swój epilog na zakończenie ambasadorskiej kadencji. W grudniu 1973 r., kiedy do ambasady przyszły pisemne zapytania z MHZ i MSZ, Nowak odpowiedział obszernie i eufemistycznie dyrektorowi Departamentu Kadr i powiadomił też MSZ i KC PZPR, „w związku ze stwierdzeniem występujących nieprawidłowości przy wyjazdach miejscowych kurierów do Pekinu (...)”¹⁵⁷.

Bronisława i Franciszek Nowakowie byli jednymi z najstarszych wiekiem członków partii, pracowników placówki dyplomatycznej. Zachowywali się dość pryncypialnie i zasadniczo, czasami wyniośle. Wymagali ideowości.

¹⁵⁵ AAN, KC PZPR, sygn. LXXVI-66, b.p., Raport o warunkach bytowych.

¹⁵⁶ F. Nowak „w Ułan Bator dokonał praktycznego odkrycia. Otóż nie było tam jarzyn, bo Mongolowie ich nie sadzą. Za to kursują pociągi między Ułan Bator a Pekinem. Więc Nowak opracował metodę pozyskiwania deficytowego towaru – przynajmniej raz w miesiącu do Pekinu jechał kurier z pocztą dyplomatyczną. A ponieważ jechał z pocztą, należał mu się osobny przedział. A jak przedział, to wspaniała przestrzeń na deficytowe towary. Więc całe kupe [przedział w wagonie sypialnym, z języka rosyjskiego – W.M.] zawalone było na trasie Pekin-Ułan Bator workami ziemniaków, cebuli i kapusty. W Pekinie tego towaru było w bród, w Mongolii nie. Mając takie specjalności, Nowak mógł się czuć niemal jak król mongolskiej stolicy”. *Notes dyplomatyczny*, 8 VI 2003, <https://www.tygodnikprzeгляд.pl/notes23/>, [dostęp: 11 VI 2024].

¹⁵⁷ Kontakty handlowe Polaków z Pekinem wynikały głównie z powodu braków na mongolskim rynku jak i nieumiejętności wypełnienia ich chociażby przez placówkę wyznaczoną do tego celu „Baltony”. Punkt w Ułan Bator miał głównie alkohol. Oczywiście mogły w incydentalnych przypadkach w grę wchodzić też próby dochodowego szmuglu. Nie wiadomo, kto wpadł na pomysł wykorzystywania „kupe” czyli przedziału kurierskiego w pociągu do Pekinu. Ten proceder trwał jednak latami. Kiedy stał się wykorzystywany nad miarę, na skutek również interwencji politycznych chińskich i mongolskich władz celno-skarbowych musiał się zakończyć, a przynajmniej zmniejszyć do rozsądnych wymiarów. Powiadomione władze w Warszawie wydały polecenie wyjaśnienia i zamknięcia sprawy. Ze zgromadzonej dokumentacji wynika, że kozłem ofiarnym ambasador chciał zrobić II sekretarza Adama Latuska. Ten opisany w notatce jako szmugler hurtowych opakowań kawy i biżuterii jednak nie dał sobie w kaszę dmuchać i ujawniał sporządzony wykaz przewożonego ładunku, zob. AAN, KC PZPR, sygn. LXXVI-85, Pismo do dyrektora MHZ, k. 125 z załącznikami.

Nie integrowali tej nielicznej grupy Polaków daleko od kraju. A na kontrakty zaczęli przybywać młodzi, wykształceni dyplomaci, specjaliści. Mieli określone cele i światopogląd niekoniecznie lewicowy, a wielu z nich było pozbawionych ideologicznego zapału. Przynależność do PZPR traktowali jako element drogi do kariery, sporo osób pozostawało bezpartyjna. Zaczęli stanowić dla kierownictwa placówki problem, bo niekoniecznie chcieli się podporządkowywać dogmatycznemu ambasadorowi.

Stosunki międzyludzkie i atmosfera w miejscu pracy była monitorowana przez POP, ale jej opinie przez lata kadencji nie przebijały się, gdyż „były jednostronnie naświetlane przez tow. F. Nowaka działającego w oficjalnie nienaruszalnym autorytecie Ambasadora PRL”. Autor na potwierdzenie racji zawartych w opiniach egzekutywy informował, że „świadczą o tym dokumenty, świadkowie szeregu wydarzeń, a nawet stan pozostawionej placówki w momencie wyjazdu na stałe w/w towarzyszy do kraju”¹⁵⁸. Jednak zarówno sekretarz POP, jak i nowy ambasador Roman Gajzler dostrzegli faktyczne szare eminencje. Według nich „tow. A. Latusek i jego małżonka stanowią źródło intryg, plotek i wszelkiego fermentu tak wewnątrz jak i na zewnątrz placówki”¹⁵⁹.

Na zakończenie misji ambasadora Egzekutywa POP wystawiła małżonkom Bronisławie i Franciszkowi Nowakom opinie partyjne, w których przedstawiono, jak napisał I sekretarz POP w tajnym piśmie do Ryszarda Frelka, kierownika Wydziału Zagranicznego KC PZPR „obiektywny, wolny od osobistych sympatii i uprzedzeń obraz postaw, (...) które były przyczyną złych stosunków międzyludzkich rzutujących na całokształt pracy placówki”¹⁶⁰.

Misję zakończył 6 czerwca 1974 r. po odwołaniu przez Radę Państwa PRL¹⁶¹.

Odwołany po zakończeniu kadencji ambasador, ponieważ nie wywodził się z grona zawodowych dyplomatów, bezskutecznie czekał na propozycję dalszej pracy w resorcie¹⁶². Stosunek pracy z MSZ został rozwiązany 16 maja

¹⁵⁸ *Ibidem*, XXVI-108, k. 18–19.

¹⁵⁹ *Ibidem*, k. 18.

¹⁶⁰ *Ibidem*, XXVI-108, k. 21. Nieznany jest los listu do R. Frelka. Został wykonany w jednym egzemplarzu. Nie trafił do akt osobowych F. Nowaka, czy do dokumentacji Wydziału Zagranicznego. Może przekazano go do Kancelarii Tajnej?

¹⁶¹ AMSZ, Uchwała Rady Państwa PRL z dn. 7 VI 1975 r. podpisana przez przewodniczącego, prof. Henryka Jabłońskiego, b.p.; A. Kochański, *op. cit.*, s. 575; Wniosek o odwołanie z powodu rotacji złożyło MSZ do Biura Politycznego KC PZPR na początku roku 1974. Został zatwierdzony 22 I 1974 r., zob. AAN, KC PZPR, sygn. CK XX/18.833, k. 46.

¹⁶² Notatka odrębna na dokumencie o przebiegu pracy F. Nowaka sporządzona po zakończeniu pracy w charakterze ambasadora: „Towarzysz Franciszek Nowak przebywał na placówce

1975 r. „w związku z przejściem do pracy w Ministerstwie Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska”¹⁶³. Powstałe w tym czasie ministerstwo¹⁶⁴ na pewno „przygarnęło”, jak wynika z dokumentów w AMSZ, byłego ambasadora. Niestety, kwerenda w AAN nie pozwoliła na dotarcie do dalszych informacji.

Z początkiem 1980 r. w związku z ukończeniem 60. roku życia Nowak spełnił warunki ówczesnych przepisów o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin¹⁶⁵. Jak wynika z pism wystawionych przez pracodawców, zbierał dokumentację celem uzyskania emerytury¹⁶⁶. Za pracę zawodową i działalność społeczną otrzymał m.in. odznaczenia państwowe (w tym m.in. Order Sztandaru Pracy II kl. i Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski) oraz lokalne i branżowe, w tym otrzymane przed 1970 r.: odznakę honorową „Za zasługi dla Legnicy” i „Za zasługi w rozwoju woj. zielonogórskiego”¹⁶⁷. Z racji pracy w KRP odznaczony był też wieloma wyróżnieniami zagranicznymi¹⁶⁸. Zmarł w 1993 r., pochowany został na cmentarzu Stare Powązki w Warszawie¹⁶⁹.

---

zagranicznej w Ułan Bator w okresie od 1 listopada 1969 r., do czerwca 1974. (...) Do chwili obecnej jest w dyspozycji Departamentu Kadr i Szkoleń. Ze strony jednostek organizacyjnych MSZ brak propozycji w przedmiocie dalszego zatrudnienia w/w w Ministerstwie Spraw Zagranicznych”, AMSZ, Notatka biograficzna o ob. Franciszku Nowaku, bez daty, b.p.

¹⁶³ AMSZ, Pismo z 10 I 1980 r., b.p.

¹⁶⁴ Ministerstwo powstałe w maju 1975 r. (Dz.U. 1975 nr 16 poz. 90: Ustawa z dnia 28 maja 1975 r. o utworzeniu urzędu Ministra Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska). Resort istniał do 1983 r., powołany w celu objęcia polityką państwa całokształtu spraw administracji, gospodarki terenowej oraz ochrony środowiska, zob. Dz.U. 1983 nr 44 poz. 200: Ustawa z dnia 28 lipca 1983 r. o utworzeniu urzędu Ministra Administracji i Gospodarki Przestrzennej.

¹⁶⁵ M. Zieleniecki, *Ewolucja wieku emerytalnego w ustawodawstwie polskim – perspektywa historyczna* [w:] *Wiek emerytalny*, Kazimierz Dolny 2012, s. 8–22.

¹⁶⁶ AMSZ, pismo z 10 I 1980 r., b.p.; AAN, ANS, sygn. 1597/103/66, pismo z 14 I 1980 r., b.p.; APL, APL, ZML, sygn. AO 4/385, świadectwo pracy wystawione 15 I 1980 r., k. 1.

¹⁶⁷ AMSZ, wykaz odznaczeń, 10 IV 1970 r., b.p.

¹⁶⁸ *Ibidem*.

¹⁶⁹ Kwatery 138a, rząd 4, m. 13. Pochowani są tam również: Maria (1873–1937) i Bronisław (1863–1944) Jaskółscy, z dopiskiem grób symboliczny, oraz syn, Jerzy Nowak (4 I 1953 – 11 II 2019 (data śmierci według danych z archiwum zarządu cmentarza) <https://mapa.um.warszawa.pl/mapaApp1/mapa?service=cmentarze> [dostęp: 21 X 2024].

Zakończenie

Na podstawie dotychczasowych obserwacji, doświadczeń i lektur mogłoby się wydawać, że pojawił się życiorys typowy dla elity tamtych czasów. Jednak zaintrygowała mnie osoba Nowaka i jego droga życiowa. Na tym przykładzie starałem się pokazać karierę człowieka z prowincji, który w momencie przełomowym otrzymał swoje „pięć minut” i wykorzystał je, poświęcając trzydzieści lat życia na ciężką pracę.

W czasie kreowania nowych elit, z działacza młodzieżowego stał się przewodniczącym PRN. Później pomagał swojej karierze, kształcąc się i wykorzystując stwarzane możliwości. Dał się poznać jako rzetelny urzędnik, energiczny i wymagający przełożony. Na etapie kariery w służbie zagranicznej uchodził za człowieka dość pryncypialnego, budził jednak wśród pracowników strach i brak akceptacji dla niektórych poczynań. Zespołowe wystąpienie organizacji partyjnej przeciw niemu zamyka dostęp do dalszych wysokich stanowisk w ówczesnej PRL. Na pewno był człowiekiem idei. Ale, czy wzorem wielu innych, „otworzyły mu się oczy” na utopijność tej idei?

Był członkiem nomenklatury. Wykorzystał wiele możliwości, które ta stwarzała. Po latach mieszkania w niewielkim warszawskim mieszkaniu uzyskał luksusowy apartament w centrum, jego dzieci chodziły do elitarnych szkół, a żona pracowała w instytucji centralnej. Na koniec życia spoczął na cmentarzu na Starych Powązkach. Na pewno ta opowieść nie jest zakończona, bo nie wiemy, jak toczyło się życie Nowaka u jego schyłku, człowieka, który przez ostatnich kilkanaście lat był poza systemem, który go stworzył.

Streszczenie

Kariera Franciszka Nowaka (1920–1993). Od ślusarza do ambasadora.
Zarys biografii prezydenta Legnicy z lat 1948–1949

Franciszek Nowak z Grzybowa w pow. leszczyńskim, terminator ślusarstwa, po wojnie aktywnie włącza się w nurt budowy nowej rzeczywistości Polski Ludowej. Członek ZWM i PPR zostaje pierwszym przewodniczącym Powiatowej Rady Narodowej w Głogowie. Dostrzeżony przez działaczy PPR we Wrocławiu i Warszawie szybko awansuje. Zostaje prezydentem Legnicy i po ukończeniu Szkoły Partyjnej przewodniczącym Wojewódzkiej Rady Narodowej w Szczecinie. Blisko 20 lat pełni funkcję szefa Gabinetu Przewodniczącego Rady Państwa PRL. W uznaniu zasług został ambasadorem PRL w Mongolskiej Republice Ludowej. Do emerytury pracował później w urzędach centralnych. Pochowany w Warszawie na Powązkach.

Abstract

The career of Franciszek Nowak (1920–1993). From a locksmith to an ambassador. An outline of the biography of the Mayor of Legnica from 1948 to 1949

Franciszek Nowak from Grzybowo in the Leszno County, a locksmith apprentice, actively participates in the construction of the new reality of People's Poland after the war. A member of the Union of Youth Struggle and the Polish Workers' Party becomes the first Chairman of the County National Council in Głogów. Noticed by the Polish Workers' Party activists in Wrocław and Warsaw, he quickly rises through the ranks. He becomes Mayor of Legnica and, after graduating from the Party School, Chairman of the Voivodeship National Council in Szczecin. For nearly 20 years, he serves as Head of the Cabinet of the Council of State of the Polish People's Republic's Chairman. As an acknowledgement of his achievements, he became the ambassador of the Polish People's Republic to the Mongolian People's Republic. Until his retirement, he worked in central government offices. He is buried in Powązki Cemetery in Warsaw.